

УДК 37.048.3:159.9.072

Алексеева С.В.

к. пед. н., науковий співробітник
лабораторії професійної орієнтації
і виховання ІПТО НАПН України (м. Київ)

Сучасні технології визначення професійної придатності в системі професійної орієнтації

Анотація. Сучасні методики визначення професійної придатності складають комплексну науково обґрунтовану систему форм та засобів впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями з врахування особистісних характеристик. На основі зіставлення вимоги професії до особистості і отриманих психодіагностичних даних виявляються як наявні так і можливі здібностей. Основною особливістю методів психодіагностики є вимірювально-випробувальна скерованість, зокрема: стандартизація, надійність та валідність інструментів обстеження з регламентацією процедури, виконання інструкції, чітко визначені способи пред'явлення стимулюючого матеріалу, невторчання в діяльність суб'єкта діагностування.

Ключові слова: професійна придатність, діагностування, професійна обдарованість, професійна спрямованість, професійна надійність, характерологічна цілісність і визначеність особистості.

Постановка проблеми Актуальність вивчення проблеми професійної придатності зумовлена низкою чинників, спричинених динамікою і модифікацією професій на сучасному ринку праці, а саме: потребами в висококваліфікованих фахівцях, здатних працювати в умовах сучасного оновленого типу економіки; необхідністю підвищення якості професійної підготовки фахівців, що вимагається інтенсивним розвитком інформаційних

технологій; зростаючим пріоритетом розвитку інтелектуального потенціалу молоді, здатної до творчості в професійній діяльності.

Професійна придатність розглядається, з одного боку, як наявність здібностей людини до опанування конкретної професії з сукупністю психологічних, фізіологічних якостей необхідних для виконання професійних завдань, а, з іншого, успішністю набуття професійних знань, вмінь й навичок, які сприяють професійному удосконаленню фахівця. Відповідно до цього, поняття професійної придатності доцільно розглядати у системі взаємодії «людина–професія», що уможлиблює дослідження взаємної адаптації як особистості до професії та і впливу професійної діяльності на її формування. Трансформаційні процеси у суспільстві зумовили посилення психологічного аспекту вивчення проблеми професійної придатності. Тому, сучасні технології визначення професійної придатності ґрунтуються на вивченні і діагностуванні рівня розвитку індивіда, що включає оцінювання особистісних характеристик, здібностей, схильностей, мотивацію, фізичний стан, професійну підготовленість.

Аналіз останніх досліджень Різні аспекти проблеми відповідності особистісних якостей людини вимогам професії висвітлено в працях К. Гуревича [1], Є. Климова [2], М. Корольчука [3], А. Маркової [5] та інші вчені. Проблема психолого-педагогічної діагностики присвячені дослідження Н. Максимчука [4], Л. Собчик [6]. Аналіз останніх досліджень свідчить, що при визначенні професійної придатності особистості необхідним вважається цілісне вивчення індивідуальних особливостей загального розвитку, виявлення професійної спрямованості, ціннісних орієнтацій, мотивів, характеру, темпераменту, потреб, інтересів індивіда.

Формулювання цілей статті. Аналізування сучасних технологій визначення професійної придатності в системі професійної орієнтації.

Виклад основного матеріалу. Категорія поняття професійної придатності є багатоаспектною, зокрема відображає:

- вибір професії, яка відповідає прихильностям і здібностям конкретної людини;
- міру оцінки здатності й готовності до діяльності, ефективності, надійності, безпеки виконання професійних функцій, індивідуальну міру результативності діяльності;
- задоволення інтересів до обраної професії й задоволеністю цим процесом та результатами діяльності;
- професійне та соціальне самовизначення особистості, що уможливорює самоствердження в житті та самовдосконалення в процесі професійної діяльності;
- становлення образу «Я–професіонал» й можливість досягти еталонної моделі професіонала.

Внаслідок різних індивідуальних особливостей інтелекту, здатності переносити навантаження, придатність людей до певного виду діяльності різна. В цілому успішність професійної діяльності забезпечується лише тоді, коли здібності й якості фахівця відповідають вимогам, що пред'являються різними видами діяльності. Ступінь злагожденості між потрібною і наявною здатністю до діяльності виражає ступінь придатності особистості до конкретного виду професії (людина може бути непридатною до одного виду діяльності, а до іншого – виявляти середні здібності).

Крім того, професійна придатність визначається сукупністю професійно важливих якостей, які необхідні для виконання певного виду професійної діяльності. З боку формування таких якостей всі професії розподіляють на два типи. До професій першого типу відносять професії, для яких професійні якості може здобути людина тільки з особливими індивідуальними рисами, а до професій другого типу – це ті, для яких з професійними вимогами може впоратися будь-яка людина.

Визначення професійної придатності постає як система заходів, що дає змогу виявити найпридатніших, за своїми індивідуальними якостями, кандидатів до навчання і професійної діяльності. Основними компонентами професійної придатності є: *професійна обдарованість* (інтелектуальні здібності, професійно-важливі якості, специфічні здібності); *професійна спрямованість* (інтереси, мотиви, потреби й нахили); *анатомо-фізіологічні особливості* (фізичний розвиток, психомоторні й сенсорні властивості, особливості нервової системи); *характерологічна цілісність і визначеність особистості* (самовдосконалення, становлення образу «Я–професіонал», професійна ідентифікація і готовність до професійної діяльності).

Визначення професійної придатності має відбуватися на засадах використання інноваційних методів діагностування особистості. Діагностування професійної придатності включає дослідження анатомо-фізіологічних особливостей людини важливих для професійної діяльності, врівноваженість нервових процесів, сенсомоторні реакції, точність і швидкість реакцій, інтелектуальних, соціальних якостей, власного життєвого досвіду.

Аналіз останніх досліджень у галузі професійного відбору свідчить про відкритість питання щодо співвідношення професійної надійності та професійної придатності. Професійна придатність є передумовою того, що у процесі професійної підготовки майбутній фахівець набуде потрібного рівня професійної надійності. Так, професійна придатність і надійність, незважаючи на всю близькість не повинні ототожнюватися. Перша говорить про можливість, друга - про їх реалізацію. Актуальність розгляду питання щодо співвідношення професійної надійності та професійної придатності зумовлена тим фактом, що існуюча система профорієнтації і професійного відбору учнівської молоді недосить ефективна. Проведені дослідження констатують, що помилка молодої людини, яка вибирає "ким стати", може і полягати в тому, що опанувавши

модну професію, але не знайшовши себе у ній, якщо ця професія не відповідатиме її схильностям та здібностям, не відчуватиме себе корисною у суспільстві.

Професійна придатність має кілька рівнів прояву: перший рівень відповідає вимогам нормативної діяльності, тобто максимальній ефективності і надійності стосовно усього діапазону її можливих варіантів й умов виконання, екстремальних умов тощо; другий рівень – ефективне виконання типових штатних завдань діяльності в умовах, що виключають нештатні і екстремальні умови; третій рівень – ефективне виконання окремих завдань професійної діяльності протягом певного терміну часу.

У сучасній системі професійної орієнтації при визначенні професійної придатності використовують діагностику, яка спрямована на психологічний прогноз успішності як професійного навчання так й реалізації професійної кар'єри. На основі зіставлення вимоги професії до особистості і отриманих психодіагностичних даних виявляються як наявні так і можливі здібностей. Оцінювання значимості різних психічних властивостей і якостей особистості для ефективного виконання професійної діяльності відбувається на основі проведеного опису професійних дій, що визначає властивості особистості і забезпечує реалізацію кожної такої дії.

Відомо, що практична реалізація процесу визначення професійної придатності вимагає дотримання ряду принципіальних положень, які визначаються методологією психологічного обстеження й організаційних форм його проведення. Так, діагностування професійної придатності має складати чітку систему з взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими компонентами, які уможливають одержання достовірної і надійної інформації щодо прогнозування успішності формування професійно важливих якостей обдарованих учнів і можливостей їх професійного розвитку.

Сучасні методи діагностування професійної придатності – це комплексна науково обґрунтована система форм та засобів впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожного індивідуума, які спрямовані на досягнення збалансованості професійних інтересів і можливостей особистості.

Виявлення індивідуальних особливостей і перспектив професійного розвитку особистості при оцінюванні професійної придатності має відбуватися за допомоги методів психодіагностики, основною особливістю якого є вимірювально-випробувальна скерованість, що уможливорює досягнення кількісної й якісної результативності процесу діагностування професійної придатності. Це можливо в результаті виконання відповідних вимог, зокрема: стандартизація інструментів замірів, в основу яких покладено поняття норми, оскільки індивідуальну оцінку, наприклад, успішність виконання того чи іншого завдання можна отримати тільки шляхом зіставлення з результатами інших суб'єктів дослідження; надійність та валідність інструмента заміру, а також регламентація процедури обстеження, виконання інструкції, чітко визначені способи пред'явлення стимулюючого матеріалу, невтручання в діяльність суб'єкта діагностування.

Для прийняття правильного рішення при виборі професії необхідно враховувати ряд факторів – власні побажання особистості, психологічні особливості та можливості, не слід забувати й про потреби ринку праці. Для цього існує так звана “формула вибору професії”, яка в загальному вигляді показує первинний алгоритм прийняття оптимального рішення в поєднанні наступних компонентів: “хочу” – “можу” – “треба”. Розкриємо коротко суть цих компонентів.

I. ”Хочу” – намагання особистості, тобто інтереси, нахили, мотиви, плани, професійні наміри. Якщо вибрана справа подобається, то особистість

будеш охоче працювати, підвищувати свою кваліфікацію, користуватися авторитетом.

II. "Можу" – можливості особистості, тобто стан здоров'я, наявний досвід (знання, вміння, навички), психофізіологічні якості, здібності до різних видів діяльності.

III. "Треба" – потреби суспільства, тобто уявлення про обов'язок, моральні установки, ціннісні орієнтації, знання світу професій і про перспективні спеціальності, які користуються попитом на ринку праці, і вірогідність працевлаштування за обраною професією. Слід врахувати, що отримання статусу безробітного – невиграшний початок трудової кар'єри. Тому вибираючи професію потрібно узгодити свій вибір з потребами суспільства в кадрах, кон'юктурою ринку праці.

Правильно зроблений вибір професії приносить людині задоволення працею, забезпечує швидке професійне зростання, робить працю радісною та творчою. Одним із компонентів формули вибору професії є "хочу", тобто це інтереси, нахили, мотиви, наміри, та "можу" – це психічні якості, здібності, характерологічні риси, воля, темперамент тощо. Допоможуть в цьому методики: Диференційно-діагностичний опитувальник, Професійно-діагностичний опитувальник та "Карта інтересів" після виконання яких, можна зробити висновок про наявність і розвиток власних професійних інтересів і нахилів до певного типу діяльності та провідну мету праці; Методика вивчення характерологічних рис особистості та Методика вивчення професійно важливих рис характеру особистості – визначають риси характеру та доцільність вибору професії за рисами характеру; Методика вивчення темпераменту – визначає тип темпераменту з метою вибору професії; Методика дослідження спеціальних здібностей та Методика визначення загальних творчих здібностей – визначають творчий потенціал особистості з найбажанішим варіантом професійного вибору; Методика дослідження вольової організації людини – визначає індивідуальні

особливості особистості у плані вибору професії. А також, Тест Т. Голланда для визначення професійних типів особистості, виконавши який, уможлиблюється визначення професійного середовища та виду діяльності при виборі професії, у відповідності з визначеним типом особистості.

Проаналізувавши сучасні технології визначення професійної придатності в системі сучасної профорієнтації, ми систематизували їх у наступній таблиці.

Таблиця 1.

Сучасні технології визначення професійної придатності в системі сучасної профорієнтації

Тести для визначення професії	Диференційно-діагностичний опитувальник Професійно-діагностичний опитувальник Тест Дж. Голланда для визначення професійних типів особистості Методика вивчення мотивів вибору професії Методика "Карта інтересів"
Тести для визначення здатності до певних професій	Методика вивчення темпераменту Г. Айзенка Методика вивчення характерологічних рис особистості Методика визначення професійно важливих рис характеру особистості
Тести для визначення здібностей до професії	Методика визначення загальних творчих здібностей людини Методика дослідження спеціальних здібностей людини Методика дослідження вольової організації особистості

Визначення професійної придатності має відбуватися ще на початкових етапах професійного відбору, що сприятиме цілеспрямованому розвитку загальних здібностей (у т.ч. і професійно необхідних). Зорієнтуватися особистості у власних інтересах й нахилах, визначити професійну придатність, зробити вибір професії більш ґрунтовним допоможуть сучасні

методики психологічної діагностики. Корисними також можуть виявитися психологічні тести, а також статті й публікації з психології, які активізують самопізнання (самопостереження, самоаналіз). Але необхідно мати на увазі, що жодні інструкції не визначають професійну придатність буквально, краще творчо підійти до справи й розробити індивідуальний власний план вибору професії, що включає: аналіз пропозицій на ринку освіти, аналіз попиту на ринку праці, об'єктивну оцінку здібностей, схильностей, знань.

Висновки з даного дослідження і подальші перспективи у даному напрямку. Наукова розробка й практична реалізація процедури визначення професійної придатності потребує впровадження ряду принципіальних положень які визначаються методологією психолого-педагогічного оцінювання майбутнього фахівця. Визначення професійної придатності має ґрунтуватися на системному, комплексному, діагностичному підходах, що сприятиме цілісному вивченню психологічних особливостей і можливостей особистості. Висвітлені аспекти не вичерпують всіх аспектів проблеми визначення професійної придатності. Концептуальні зміни у сучасній професійній освіті, які зумовлюються основними тенденціями педагогіки компетентності передбачають вдосконалення системи визначення професійної придатності. Подальшого вивчення потребують педагогічні засади організації цього процесу, моніторинг якості діагностування професійної придатності; аналіз методик й технологій її визначення.

Анотація. Современные методики определения профессиональной пригодности складывают комплексную научно обоснованную систему форм и средств влияния на личность с целью оптимизации ее профессионального самоопределения, на основе достижения сбалансированности между профессиональными интересами и возможностями, а также с учетом личностных характеристик. Основной особенностью методов психодиагностики является измерительно-испытательная направленность, в частности: стандартизация и надежность инструментов обследования с

регламентацией процедуры, выполнения инструкции, четко определенные способы предъявления стимулирующего материала, невмешательства в деятельность субъекта диагностирования.

Ключевые слова: профессиональная пригодность, диагностика, профессиональная одаренность, характерологическая целостность личности, профессиональная направленность, профессиональная надежность.

Summary: Modern methodologies of determination of professional suitability fold the complex scientifically reasonable system of forms and facilities of influence on personality with the aim of optimization of her professional self-determination on the basis of achievement of balanced between professional interests and possibilities from taking into account of personality descriptions. On the basis of comparison of requirement of profession to personality and obtained data appear as present so possible capabilities. The basic feature of methods of psycho activator is an instrumentation-proof-of-concept orientation, in particular: standardization, reliability instruments of inspection with regulation of procedure, implementation of instruction, clearly certain methods of producing of stimulant material, non-interference in activity of subject of diagnostic ting.

Keywords: professional suitability, diagnostics, professional gift, integrity of personality, professional orientation, professional reliability.

Література

1. Гуревич К. М. Психологическая диагностика детей и подростков / К.М. Гуревич. – М.: ИНФРА, 2005. – 336 с.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – М.: Академия, 2004. – 304 с.
3. Корольчук М. С. Теорія і практика професійного психологічного відбору: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 536 с.
4. Максимчук Н. П. Основи психолого-педагогічної діагностики: навч. посіб. / Н.П. Максимчук. – Кам'янець-Поділ., 2002. – 51 с.
6. Собчик Л. Н. Диагностика индивидуально-типологических свойств и межличностных отношений: практ. руководство / Л. Н. Собчик – СПб.: Речь, 2003. – 287 с.